

STORMAKTSTIDEN

1611

Jag var
STOR

1721

1613

1615

1618

1629

1631

1632

1634

1643

1645

1648

STORMAKTSTIDEN

Stormaktstiden är en epok i Sveriges historia. Namnet kommer av att Sverige under denna period erövrade och upprätthöll en stormaktsställning i Europa. Stormaktstiden, vars tidsomfattning definieras olika, föregicks av äldre vasatiden (1521–1611) och efterföljdes av frihetstiden (1719–1772). Stormaktstiden indelas i yngre vasatiden (1611–1654) och Karolinska tiden (1654–1718). Epoken sägs således vara avslutad före fredsavtalet med Ryssland 1721. Perioden kallas ibland, efter mönster av det långa 1800-talet, för Sveriges långa 1600-tal.

Perioden anses ofta ha inletts 1611 med att Gustav II Adolf besteg den svenska tronen, även om det finns många som vill förlägga dess inledning så tidigt som till 1561, då Erik XIV inledde den svenska Östersjöexpansionen genom att sända en armé till Estland på anmodan av staden Reval. I och med stora nordiska krigets slut och freden i Nystad 1721 avslutas den svenska stormaktsepoken formellt.

Det var under stormaktstiden som Skåne, Halland, Blekinge, Bohuslän, Gotland, Härjedalen och Jämtland blev en del av Sverige. Övriga områden som erövrades (bl.a. Kexholms län, Ingermanland, Estland, Livland, Bremen-Verden och Pommern) kom att förloras under följande århundraden. Stormaktstiden innebar inte endast en territoriell expansion, utan även en långvarig period av ekonomisk expansion.

STORMAKTSTIDEN

Från år 1600 till år 1700 nästan fördubblades levnadsstandarden mätt i BNP per capita.[8] Stormaktstiden följdes av en längre period med krympande ekonomi.[9] Det dröjde till 1870-talet innan Sverige uppnådde samma BNP per capita som år 1700.

Sveriges underliggande resursbas i fråga om befolkning och näringsliv var begränsad och genom att erövra områden från flera omgivande länder skaffade sig Sverige många fiender. Den svenska stormaktsställningen upphörde i samband med stora nordiska kriget och nederlaget mot ett moderniserat Ryssland, lett av Peter den store. Efter det att Karl XII hade stupat 1718 delades krigskassan ut och den stora armén upplöstes. Därefter följde en kort men intensiv kamp om makten i Sverige mellan olika fraktioner och strax efter detta slöts freden i rask takt med de olika fiendnationerna.

STORMAKTSTIDEN

Kungadömet Sveriges territoriella förändringar från 1560 till 1815

	Under Gustav Vasa fram till 1560		Erövringar (1611–1654)
	Erövringar (1560–1611)		Erövringar (1654–1660)

Datum erövrat (Datum förlorat)

Nation

STORMAKTSTIDEN

Grundläggandet av Sveriges stormaktsvälde

Grundläggaren av Sveriges stormaktsställning var Karl IX:s son och efterträdare Gustav II Adolf (1611–1632). Sedan han, fastän han bara var en yngling, under stora svårigheter och mot en oerhörd penningutbetalning för Älvsborgs lösen lyckats uppnå freden i Knäred 1613 med Danmark och därmed bevarat rikets integritet, fullföljde han det ingermanländska kriget mot Ryssland med sådant resultat att Kexholms län och Ingermanland som tidigare tillhört Ryssland blev svenskt 1617. Hans kamp för avvärjandet av Sigismunds krav på Sveriges krona ledde till att Polen 1629 tillsvidare måste avträda Livland och en del för östersjöhandeln viktiga preussiska hamnar. Genom dessa ryska och polska förvärv togs ett stort steg till att Östersjön skulle bli ett svenskt innanhav – en tanke som inte var orimlig vid en tid då haven till följd av kommunikationsväsendets beskaffenhet snarare förband än skilde länderna åt, och då nationalitetsprincipen ännu inte fått en bestämmande betydelse för statsbildningen. Östersjön som hav var mycket viktigt för Sverige. Många av rikets viktigaste städer (inklusive Åbo, som i slutet av 1600-talet hörde till de allra största) var belägna vid Östersjön. Järnmalm från Dalarna och jordbruksöverskott från Svealand skeppades ut via Stockholm. Kontrollen över riket förutsatte kontroll över de viktigaste handelsstäderna. Det var i denna kontext Helsingfors grundades. Östersjön som mer eller mindre svenskt innanhav var en viktig fördel, som bidrog till att ett land med så liten befolkning kunde bli en stormakt.

STORMAKTSTIDEN

Trots att Sverige hade besegrat Polen hade Sigismund inte givit upp sina anspråk på den svenska kronan, och om den katolska reaktionen segrade i det 1618 utbrutna stora religionskriget i Tyskland, trettioåriga kriget, kunde han påräkna dess understöd till Sveriges kuvande. Detta var orsaken till Gustav II Adolfs deltagande i trettioåriga kriget.

De för eftervärlden delvis i dunkel höljda planerna med avseende på Sveriges blivande ställning som han anknöt till sitt segerlopp, blev till följd av hans förtidiga död ofullbordade, men tack vare dem som fortsatte verket – Axel Oxenstierna och de stora fältherrarna ur hans krigarskola, som Johan Banér och Lennart Torstenson, Johan Lilliehöök, med flera – vanns i alla fall det för vars skull han sett sig nödsakad att ingripa i världsstriden: tryggandet av Sveriges nationella självständighet.

Därmed vanns också det som var villkoret för detta och som Gustav II Adolf kände som en nådegåva för sig och sitt folk att få kämpa för: räddandet av protestantismens andliga frihet. Under trettioåriga kriget erhöll Sverige betydande subsidier från Frankrike, som var intresserat av att se den dominerande tyska furstesläkten Habsburg försvagad. Även landområden (en stor del av Pommern, Wismar och Bremen-Verden) tillföll Sverige i den fred, den westfaliska freden, som under hans efterträderska Kristina (1632–1654) gjorde slut på det stora kriget 1648.

Sverige kom även ut ur kriget som ledaren för all kontinental protestantism, vilket höll tills imperiet föll 1721. Detta bidrog även till Sveriges ökade maktställning.

STORMAKTSTIDEN

Stärkande och bevarande av stormaktsställningen

Besittningen av de tyska landområdena medförde att Sverige fick inflytande i tysk-romerska riket genom en plats i det Tyska rikets riksdag. Sverige var även en av garanterna för westfaliska freden, och nu erkänt som en av det europeiska statssystemets mera framstående medlemmar. Två av de tyska landförvärven – Pommern och Wismar – hade också betydelse för det svenska östersjöväldets utveckling och gav en ersättning för det tillbakasteg med avseende på detta som måste tas vid uppgivandet av de preussiska hamnarna 1635 för att bereda möjlighet att efter Gustav II Adolfs död fortsätta det tyska kriget.

En vinst av stormaktsställningen som skulle komma att överleva denna var att det därigenom bereddes tillfälle att konsolidera det rent svenska området inom naturliga gränser mot Danmark-Norge. En direkt följd av framgångarna i det tyska kriget var nämligen freden i Brömsebro den 13 augusti 1645, i vilken Gotland, Jämtland och Härjedalen samt Halland på 30 år tillföll Sverige, och den i kriget förvärvade militära överlägsenheten blev förutsättningen för att drottning Kristinas efterträdare Karl X Gustav senare genom freden i Roskilde den 26 februari 1658 kunde tvinga fram de dyrbara förvärven av Skåne, Halland, Blekinge, Bohuslän och Trondheim i Norge. Då Sverige verkade bli alltför dominerande år 1659 i samband med Karl X Gustavs belägring av Köpenhamn, kom en nederländsk flotta till stadens undsättning.

STORMAKTSTIDEN

KÖPENHAMN ÅR 1660

STORMAKTSTIDEN

Stormen paa København 1659 av Heinrich Hansen.

STORMAKTSTIDEN

Hans plan att fullborda östersjöväldet – på Polens bekostnad med anledning av att de polska vasarna inte hade givit upp sina krav på den svenska kronan, och sedan genom ett nytt danskt krig med hela Danmarks erövring som mål – blev visserligen inte realiserad, men till följd av det polska kriget skaffades dock – efter hans död och genom freden i Oliwa 1660 det nämnda kravet fullständigt ur världen och Sveriges rätt till Livland blev definitivt erkänd.

Under skånska kriget 1675–1679, som till en början gick dåligt för Sverige, riskerade de sydsvenska landskapen att återgå till Danmark, särskilt då Sveriges flotta gjorde flera bleka insatser och inte kunde stödja de tyska besittningarna.

Den danska armén besegrades dock av svenskarna vid det avgörande och blodiga slaget vid Lund den 4 december 1676. Sverige hade dragits in i detta krig efter att ha lierat sig med Frankrike och gått med på dess sida i det europeiska krig som inleddes 1672 med Ludvig XIV:s anfall på Nederländerna.

Frankrike hjälpte dock senare Sverige så att den följande freden inte ledde till några landavträdelser.

Kriget hade dock visat att den svenska armén var långtifrån tillräcklig för att behålla det som en gång tagits, och för att åtgärda detta skapades det yngre indelningsverket, med de tillgångar som tillföll staten genom den reduktion som samtidigt genomfördes som ekonomisk bas.

STORMAKTSTIDEN

Skapandet av den moderna svenska ämbetsförvaltningen

1600-talet blev för Sverige en storhetstid inte blott i yttre, utan också i inre hänseende. Då löstes en uppgift av den allra största betydelse för statsskicket: skapandet av bestämda former för utövandet av den självständiga statsmyndighet som Gustav Vasa grundat och Karl IX räddat. Även detta storverk knyter sig i främsta rummet till Gustav II Adolfs namn.

Den enda rättsliga representanten för statsmyndigheten hade under de äldre Vasarna varit kungen själv. Riksrådet, som var en i landslagen lagfäst riksinstitution, skulle väl också ha kunnat betraktas som en representant för denna, men till följd av de minnen som knöts till dess maktutövning under medeltiden, fick det, som redan antytts, till en början endast en undanskjuten ställning i det "nya riket". Härav vållades emellertid den ovan omtalade aristokratiska opposition mot kungamakten som framträdde efter Gustav Vasas död. I dess program, vars främste talesman var riksrådet Erik Larsson Sparre, ingick en ordnad ämbetsförvaltning, men underställt rådet såsom varande statsmaktens egentliga innehavare.

Detta skulle antagligen ha medfört en återgång till medeltidens regerande aristokrati med dess följd den av Gustav Vasa undertryckta aristokratiska anarkin. Hans söner förhöll sig därför reserverade mot de högadliga organisationsförslagen, och sedan Karl IX i blod kvävt rådsaristokratins restaurationsplaner (bland annat i Linköpings blodbad 1600), fortsatte han i det stora hela det rent personliga regemente vari Vasarnas kungadöme, frånsatt några ej fullföljda ansatser, dittills förmått finna sitt enda uttryck.

STORMAKTSTIDEN

Det var Gustav II Adolf som försonade aristokratin med den på monarkisk grund vilande nya statsordningen och kunde så göra den politiska duglighet, som adeln mer än någon annan klass då var mäktig, tjänstbar åt denna. Rusttjänsten förlorade härigenom sin konstitutiva betydelse för adelskapet, och detta erhöll genom riddarhusordningen en ny grund. Adeln blev därmed den samhällsklass som framför allt skulle ägna sig åt högre statstjänst, inte bara blott militär utan också civil, och för att främja detta gav Gustav II Adolf den ökade privilegier. Det var från dessa förutsättningar han tillsammans med den svenska aristokratis största personlighet, Axel Oxenstierna, utförde det organisatoriska storverk som fick sin avslutning i 1634 års regeringsform. Den föregående vasatidens sekreterarregering upphörde, och det högadliga riksrådet blev en verklig regeringskonselj – inte egenmäktigt beslutande, inte parlamentarisk, men genom sin sociala maktställning ägnad att utgöra ett konstitutionellt band på kungamakten. Den kungliga domsrätten fick ett permanent organ i Hovrätten och riksrådet började få tjänstgöra även som en högsta instans för denna. En fast centralförvaltning upprättades i kollegiala former. Gustav Vasas stora reform av lokalförvaltningen fullbordades på ett sådant sätt att fogdarna underordnades landshövdingar, vilka i olikhet med medeltidens stora läntagare även de blev verkliga ämbetsmän. Visserligen mäktade den gamla folkliga självstyrelsen i landskap och härad inte bevara sin ställning vid sidan av den sålunda planmässigt organiserade kungliga ämbetsförvaltningen, men i stillhet lades grunden till en ny kommunal styrelse genom den självförvaltning som sockenmenigheterna utövade under prästerskapets ledning, och städernas självstyrelse undertrycktes inte utan ställdes endast i organiskt sammanhang med den kungliga lokalförvaltningen.

STORMAKTSTIDEN

STORMAKTSTIDEN

Även på den andliga och materiella kulturens område gjordes under stormaktstiden sådana insatser att perioden har gjort sig förtjänt av sitt namn. Vad som med avseende på den förra hade försummats under reformationstiden gottgjordes nu. Gymnasier inrättades på Johannes Rudbeckius initiativ, och Uppsala universitet, till vars återställande en svag början hade gjorts 1595, fick utvecklingsmöjligheter och ekonomisk trygghet genom att prokansler ärkebiskop Petrus Kenicius förmådde Gustav II Adolf att göra en storartad donation 1624 från de Gustavianska arvegodsens. Tartu universitet grundades 1632, Kungliga Akademien i Åbo 1640 och Lunds universitet 1666, för främjande av svensk odling i Finland och de skånska provinserna, och det folkbildningsarbete på protestantisk grund som denna tids svenska kyrka utövade kan inte värderas högt nog.

Deltagandet i trettioåriga kriget förde visserligen med sig ett överdådligt i levnadssätt men det var även därigenom som Sverige blev öppet för inflytande från andra europeiska länders kulturliv. Först nu kan man tala om svensk poesi och svensk vetenskap, om än i famlande nybörjarförsök, som bär spår av sin tids storvulna patriotism.

Även för den materiella kulturen blev stormaktstiden omvälvande. Genom åtgärder i merkantilsystemets anda och genom öppenhet mot utlänningar med större affärsvana, hantverkskunnande och yrkesskicklighet än dåtidens svenskar, uppmuntrade Gustav II Adolf och Kristinas förmyndarregering utvecklingen av Sverige. Sverige började nu få ett ordnat kommunikationsväsen. Införandet av nya metoder i järntillverkningen grundlade den stormaktsställning Sverige skulle få och behålla länge i denna bransch.

STORMAKTSTIDEN

STORMAKTSTIDEN

De första ansatserna till svensk fabriksindustri gjordes, handeln fick ett stort uppsving och med den även stadsväsendet, något som i synnerhet gagnade Stockholm. Först med denna utveckling, och genom landets styrelsecentralisering, blev Stockholm nu rikets verkliga huvudstad.

Man var heller inte främmande för tanken att göra Sverige till en kolonialmakt, vilket kolonin Nya Sverige i Nordamerika vittnar om, men den kraftutveckling som skulle fordrats för detta togs istället i anspråk av den europeiska stormaktsställningens krav.

STORMAKTSTIDEN

Det karolinska enväldet införs

Även själva styrelsesättet påverkades av den aristokratiska förskjutningen inom samhällslivet. Hos den nu socialt dominerande högadeln framträdde tendenser att låta dess politiska organ, riksrådet, undantränga kungen från den plats som vasatiden givit honom inom riksstyrelsen. De båda förmyndarregeringarna (Drottning Kristinas 1632–1644 och Karl XI:s 1660–1672) hade inneburit ett konungslöst stormannaregemente, och tanken låg nära att göra ett sådant i sak, om än inte formellt, permanent. Förutsättningen för att den fasta förvaltningsorganisation som trätt istället för de äldre vasarnas personliga regemente skulle kunna fungera på ett tillfredsställande sätt var emellertid en kraftig regeringskontroll. Att åstadkomma en sådan var kungens uppgift, och om han inte kunde eller fick handha den hänvisades förvaltningsorganisationen till självkontroll genom sina egna till rådsregeringen hörande främsta ämbetsmän.

Tack vare Axel Oxenstiernas exceptionella ledaregenskaper utföll experimentet inte dåligt under Kristinas omyndighetstid, men under Karl XI:s ledde frånvaron av kontroll utifrån över administrationen till en förvaltningsanarki vars faror för riket det skånska kriget i början av Karl XI:s egen regering bragte i öppen dag. Därmed föll planerna på ett självständigt rådsvälde, men deras fall drog med sig det på maktfördelning och samverkan mellan kung, råd och ständer grundade statsskick som, rotat i uråldrig svensk statsuppfattning, av Gustav II Adolf bragts till större fulländning än någonsin förut.

STORMAKTSTIDEN

Med hjälp av riksdagsoppositionen mot den aristokratiska utveckling som både i socialt och politiskt hänseende visat sig så betänklig samlade kungen, fäderneslandets räddare, i sin hand hela statsmyndigheten och så uppstod det karolinska enväldet – en styrelseform som utmärktes av att den var monistisk, det vill säga statsmyndighetens koncentrerades till ett enda statsorgan. Detta var en nyhet i svenskt författningsliv, men då hade det ett visst berättigande såsom en tillfällig diktatur för att lösa viktiga samhällsuppgifter.

Resultatet av det karolinska enväldets införande blev en ny omfattande reduktion som räddade den svenska bondefriheten och möjliggjorde att förvaltningskostnaderna tillgodosågs genom en fast avlöningsstat istället för genom förläningar, skapandet av en ny härordning genom indelningsverket och införandet av reda och plikttrohet i förvaltningen. Denna berövades därvid sin aristokratiska självständighet och erhöll karaktären av en kunglig byråkrati, men Karl XI lät den arbeta i former från Gustav II Adolfs och Axel Oxenstiernas reform och gav åt dessa ännu större fasthet.

Stormaktsväldets undergång

När Karl XII tillträdde tronen i slutet av 1600-talet var han femton år. Sveriges fiender såg i detta en möjlighet, att tiden var inne för att återta vad de förlorat och därmed inleddes stora nordiska kriget. Den nya organisation av armén som Karl XI infört fungerade till en början utmärkt; armén bestod av folkligt förankrade, välutbildade soldater[14] med revolutionerande stridstaktik och utvecklad beväpning.

STORMAKTSTIDEN

I numerärt underläge under 1700-talets första år besegrade den svenska krigsmakten sina fiender i åtskilliga slag. Danmark tvingades bland annat snabbt att dra sig ur kriget genom freden i Traventhal och en stor seger vanns över Ryssland vid Narva.

Karl XII bestämde sig därefter att avsätta August II och invaderade då Polen och efter flera års strider erövrades den polska kronan.

Den svenske kungen tog därefter det vågade beslutet att attackera Ryssland. Under marschen på väg in mot Rysslands hjärta utsattes svenskarna för den brända jordens taktik från ryssarnas sida.

Kosacker (bönder och krigare hemmahörande i Ryssland/Ukraina) gjorde gång på gång räder mot de svenska trupperna, som varje gång led förluster på många man. Även den ryska vintern hade negativ inverkan på de svenska soldaterna. Snart ställdes den utmärglade svenska armén mot en moderniserad, numerärt överlägsen här. Även om svenskarna understöddes av frihetliga zaporizjakosacker, var antalet soldater i den svenska armén alltså betydligt lägre i jämförelse med den ryska. Den ryska hären var därtill utrustad med betydligt fler kanoner, vilket under den rådande sommarväderleken utgjorde större tillförlitlighet än vintertid. Slaget vid Poltava år 1709 slutade med att den svenska armén inte lyckades bryta den ryska linjen och därefter lämnade slagfältet, medan ryssarna behöll kontrollen över området. Åtskilliga svenskar stupade eller togs som krigsfångar. Karl XII:s långa ryska fälttåg var nu slut, en gång för alla. Med de kvarvarande spillrorna av sin armé lyckades Karl XII ta sig till osmanska riket.

STORMAKTSTIDEN

En stor del av de svenskar som blivit tagna till fånga vid Perevolodjna sattes i arbete för att påbörja bygget av Sankt Petersburg.

Karl XII och hans kvarvarande manskap på ungefär 1 500 ärrade veteraner bytte riktning och tågade söderut mot den lilla staden Bender i Moldavien, som då var del av osmanska riket.[17] Han styrde sin armé mot osmanska riket för att försöka alliera sig med dem i sitt krig mot tsar Peter I av Ryssland. Det skulle öka möjligheterna att segra anmärkningsvärt, då två stormakter kunde angripa fienden från flera flanker och på så sätt med större chans kunna besegra det växande och allt mäktigare Ryssland. Karl XII återupptog nu kampen, med diplomatin som sitt främsta vapen. Han förmådde sultanen att gå i krig mot Ryssland för att tillsammans med honom besegra den ryske tsarens arméer. Karl XII:s vistelse i Bender varade till 1714 då Sveriges bekymmersamma ställning förmådde honom att återvända, med nästan hälften av den totala svenska armén förstörd. Karl beslutade sig sedan för att anfälla Norge. Det hela misslyckades då Norge bjöd på oväntat stort motstånd samtidigt som den svenska armén led brist på försörjning av livsmedel. Vid belägringen av fästningen Fredriksten vid Fredrikshald år 1718 blev Karl ihjälskjuten vilket satte punkt för Sverige som stormakt. Krigskassan delades ut till armén, som återvände till Sverige. I de efterföljande formella fredsavtalen tvingades Sverige att överlämna sina baltiska provinser och södra delen av svenska Pommern till fienderna, upphöra med sin tullfrihet i Öresundstullen samt upplösa alliansen med Holstein-Gottorp. Hannover övertog Bremen-Verden, Preussen införlivade delar av Vorpommern, Ryssland erövrade de baltiska provinserna och Danmark stärkte sin ställning i Schleswig-Holstein.

STORMAKTSTIDEN

Arvet från stormaktstiden

I och med stormaktstiden tog Sverige över Danmarks roll som Nordens viktigaste land. Det var också under stormaktstiden som Sverige fick en modern civil och militär administration. Så skilda institutioner som Posten, Svea hovrätt och Livrustkammaren har anor från stormaktstiden.

Stormaktstiden ledde även till ett stort inflöde av krigsbyte till Sverige. Som exempel kan nämnas hur stora delar av den avlidne kejsaren Rudolfs skattkammare togs som krigsbyte i slutskedet av det trettioåriga kriget när svenska trupper intog Prag. I och med att fredförhandlingarna i Westfalen hade påbörjats, hade trupperna bråttom med att föra bytena till Sverige, då den lagliga rättigheten att ta krigsbyten förutsatte att det var ett pågående krig. Dessutom var krigsbytet först säkrat då den nått segrarens mark. Det sägs att Drottning Kristina i samband med intåget i Prag hade gett fältmarskalken Hans Christoph von Köningsmarck följande order:

”Glöm ej att skicka mig biblioteket och de rariteter som finns i Prag, detta är det enda som jag bryr mig riktigt om.”

780 föremål nådde Sverige efter Pragrovet. De kanske mest berömda föremålen är Silverbibeln (Codex Argenteus) och Djävulsbibeln (Codex Gigas).

STORMAKTSTIDEN

STORMAKTSTIDEN

GUSTAV II ADOLF NÖJD VID FREDEN I STOLBOVA 1617

**"jag hoppas att det skall bliva
svårt för ryssen att hoppa över
den bäcken"**

ÅR 1617

**Sverige fick genom avtalet (Freden i Stolbova 1617)
lätt försvarade gränser mot Ryssland längs sjöarna
Ladoga och Peipus**

1617 – Sverige och Ryssland sluter freden i Stolbova, vilken gör slut på ingermanländska kriget, som har varat sedan 1610. Sverige erhåller Ingermanland och Kexholms län längst in i Finska viken, vilket gör att Ryssland för nära 100 år framåt är utestängt från Östersjön, medan det svenska Estland och Livland är hopbundet landvägen med det övriga svenska riket. I gengäld erkänner Sverige Michail Romanov som rysk tsar och tvingas ge upp planerna på att placera en svensk kandidat på den ryska tronen. Preliminära fredsförhandlingar inleddes i augusti 1615 men ryssarna vägrade förhandla så länge Gustav II Adolf belägrade det ryska fästet Pskov. Denne hävde belägringen den 17 oktober och förhandlingar kunde börja i januari 1616 i Diderino med Jakob De la Gardie i spetsen för den svenska delegationen. Jakob I av England deltog också, kanske mest för att säkra Englands handelsvägar till Ryssland via ishavshamnarna (svenskarna krävde bland annat Archangelsk). Även en holländsk delegation under Reinald Brederode deltog. Den danska delegationen uteslöts innan förhandlingarna avslutats. Sveriges mål var att utestänga ryssarna från alla hamnar vid Östersjön och skydda Finland vid Ladoga.

Medlare var John Mericke, det engelska Moskvakompaniets agent i Ryssland. Inför hotet om att Polen skulle sluta ett stillestånd med Sverige och tillsammans återuppta kriget gav ryssarna vika och fredsavtalet undertecknades i medlaren John Merickes hem i Stolbova.

Sverige fick genom avtalet lätt försvarade gränser mot Ryssland längs sjöarna Ladoga och Peipus: Gustav Adolf lär ha kommenterat: "jag hoppas att det skall bli svårt för ryssen att hoppa över den bäcken". Ryssland blev utestängt från Östersjön eftersom Sverige nu ägde en sammanhängande landremsa med Karelen, Kexholms län, Ingermanland och Estland. Denna avstängning ledde till fortsatta konflikter mellan länderna, och nederlaget i det Stora nordiska kriget då Ingermanland och Estland och delar av Karelen avträdde till Ryssland.

KARELEN

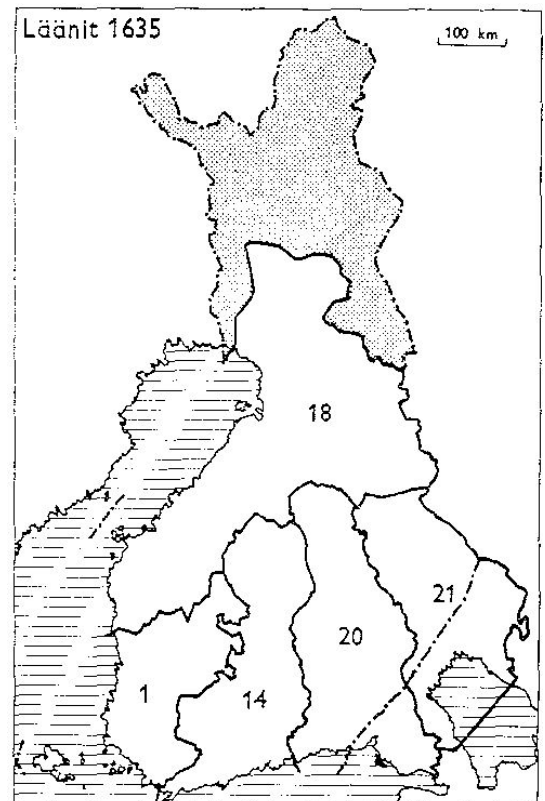
Finska Karelen kan delas upp i Norra Karelen och Södra Karelen. Östkarelen (som även kallas Fjärrkarelen) kan delas upp i Vita Karelen (även kallat Vitahavskarelen) och Olonets-Karelen (oftast enbart Olonets eller Aunus). Ladogakarelen och Karelska näset påverkades av att gränserna drogs om under andra världskriget. Under det tredje svenska korståget (1293–95) erövrade svenskarna, under Torkel Knutsson, Karelens västra del och grundade staden Viborg. Nöteborgstraktaten av år 1323 delade Karelen mellan de två länderna; gränsen norr om Ladoga förblev dock mycket diffus och det blev under 1500-talet omtvistat mellan Sverige och Ryssland ifall gränsen dragits till Bottenviken eller till Norra Ishavet; samma fråga har också sysselsatt moderna historiker. Viborg kom även att bli provinshuvudstad i den del som vissa gånger kallades för "Svenska Karelen" och andra gånger för "Finska Karelen". I och med den administrativa reformen 1634 kom staden att bli huvudort i Viborgs och Nyslotts län. Området kring Ladogasjön kom att bli Kexholms län.

Karelska dräkten av Pehr Hilleström, 1782-1810

FINLANDS LÄN 1634: 1: ÅBO OCH BJÖRNEBORG, 14: NYLAND OCH TAVASTEHS, 18: ÖSTERBOTTEN, 20: VIBORG OCH NYSLOTT, 21: KEXHOLM

Viborgs och Nyslotts län var ett svenskt län 1634-1721. Genom Freden i Nystad 1721 avträdde den östra delen av länet till Ryssland, och återstoden av länet bytte namn till Kymmenegårds och Nyslotts län.

STORMAKTSTIDEN

SLAGET VID LUND 1676

Ser ut som att
Danmark åter-
tagit Lund?
Svenskt år 1658

KARL XI

Karl XI, född 24 november 1655, död 5 april 1697, var kung av Sverige från 1660 till sin död. Han regerade även från 1681 som hertig Karl I över Pfalz-Zweibrücken. Han var son till Karl X Gustav och Hedvig Eleonora av Holstein-Gottorp samt gift med Ulrika Eleonora av Danmark (1656–1693). De fick bland andra barnen Hedvig Sofia, Karl XII och Ulrika Eleonora.

Regeringstiden för Karl XI inleddes med skånska kriget mot framför allt Danmark, som efter stora ansträngningar avslutades utan betydande landavträdelser.

Kristian V, född 15 april 1646, död 25 augusti 1699, kung av Danmark och Norge 1670 till 1699.

Han var son till kung Fredrik III av Danmark och Norge och dennes gemål, drottning Sofia Amalia, hertiginna av Braunschweig-Lüneburg från födseln. Kristian var också svåger till den svenske kungen Karl XI, då han var äldre bror till dennes maka Ulrika Eleonora.

STORMAKTSTIDEN

Friedrich von Arenstorff
(Danska: Frederik von Arenstorff), född 1626, död 1689, tysk militär i svensk och dansk tjänst. Bror till Carl von Arenstorff.

FÖRLUSTER SVERIGE

8 000 man:
2 000 fotsoldater
6 000 ryttare
12 kanoner

Styrka

FÖRLUSTER DANMRK

13 000 man:
6 300 fotsoldater
6 000 ryttare
56 kanoner

Styrka

Förluster

5 000:
2 500–3 000 döda
2 000 sårade
70 tillfångatagna

9 000:
6 000 döda
1 000 sårade
2 000
tillfångatagna

Slaget vid Lund 4 december 1676

Slaget vid Lund var ett fältslag under skånska kriget som stod den 4 december 1676 i ett område norr om staden Lund i Skåne. Striden stod mellan den invaderande danska armén bestående av ungefär 13 000 soldater under Kristian V och den svenska armén bestående av ungefär 8 000 soldater under Karl XI. Det är ett av de blodigaste slag som stått på nordisk mark. Förlusterna var cirka 70 procent på båda sidorna, 9 000 danska soldater och 5 000 svenska.

SKÅNSKA KRIGET 1675 - 1679

Skånska kriget var ett krig 1675–1679 som stod mellan Danmark-Norge, Brandenburg och Sverige. Kriget ägde främst rum på skånsk och bohuslänsk mark, samt i norra Tyskland.

Kriget orsakades av det svenska ingripandet i det fransk-nederländska kriget. Sverige hade allierat sig med Frankrike mot flera europeiska länder. Förenade Nederländerna, som angreps av Frankrike, sökte hjälp från Danmark-Norge. Efter viss tveksamhet inledde kung Kristian V en invasion av Skåneland år 1676, medan de svenska trupperna var upptagna med ett fälttåg mot Brandenburg. Invasionen av Skåne anknöts med en norsk front kallat Gyldenløvefejden, vilket tvingade de svenska försvararna att bekämpa ett tvåfrontskrig utöver sina konflikter i det tysk-romerska riket. Det danska målet var att återerövra Skåneland som överlåtits till Sverige i freden i Roskilde, efter Karl X Gustavs danska krig. Danskarna gjorde inledande vinster under sitt fälttåg, som dock senare stoppades av kung Karl XI:s motoffensiv.

Målning visar en episod under slaget där Karl XI, jämte Rutger von Ascheberg och Erik Dahlbergh, spränger igenom de danska linjerna, dit de förirrat sig. Oljemålning från 1696 av Johann Philip Lemke.

Bakgrund och förberedelser

Efter den svenska förlusten i slaget vid Fehrbellin under juni 1675 och ett antal danska triumfer till sjöss hade den svenska militären fullt upp med att försvara sitt svaga grepp om sina besittningar i Brandenburg och Pommern.

Danskarna såg detta som ett bra tillfälle att återta kontrollen över Skåneland, som hade tillfallit Sverige under freden i Roskilde 1658. Danskarna invaderade Skåne via Helsingborg i slutet av juni 1676 med en armé på 14 000 man, där de även fick stöd från den lokala bondebefolkningen. Detta försvårade kraftigt de underlägsna svenska truppernas förmåga att försvara Skåneland. Efter en månad förblev bara den befästa staden Malmö under svensk kontroll.

I augusti försökte ett danskt detachement tåga norrut, men den svenske kungen Karl XI hade förberett en ny armé i Småland, och den danska framryckningen stoppades under slaget vid Halmstad. Svenskarna hade samlat 14 000 soldater från oktober, varav tre fjärdedelar var ryttare, och de kände sig säkra nog att marschera söderut. De stred långsamt vidare i ett försök att bryta belägringen av Malmö. De svenska försörjningslinjerna var mycket svaga, på grund av upprepade angrepp från lokala bönder under ledning av danska officerare.

STORMAKTSTIDEN

I början av november var den danske kungen och hans armé förlagda vid Skälshög nära Lund, söder om Kävlingeån. Danskarna kontrollerade alla flodövergångar, och den svenska armén tvingades att slå läger vid Lilla Harrie, norr om ån.

4 december korsade svenskarna kävlingeån

Efter en månads väntan kom snön under slutet av november och ån började frysa. På morgonen den 3 december rapporterade generalkvartermästaren Erik Dahlbergh till Karl XI om att isen skulle hålla arméns vikt. Danskarna antog att svenskarna hade gått i vinterkvarter och att de inte skulle gå till anfall förrän till våren.

Den svenska hären placerades med infanteriet och artilleriet i mitten och rytteriet på de båda sidorna, ordnat på två linjer. Hären bestod av 2 000 fotsoldater, 6 000 ryttare och 12 kanoner.

Ungefär klockan halv tre på morgonen den 4 december korsade de svenska trupperna den tillfrusna Kävlingeån vid Rinnebäcksvad för att kunna gå till anfall mot det danska härläget. Svenskarna planerade att överraska det sovande danska läget med kavalleri från sydost. En framryckning visade sig dock vara alldeles för svår på grund av alla gärdesgårdar och diken som låg i vägen.

Svenskarna tågade mot Lund

De svenska trupperna gick i stället mot Lund för att kunna inta Helgonabacken och andra höjder norr om staden. Med dessa kunde kavalleriet få bättre terräng och själva staden skulle täcka den södra svenska flygeln. Detta hade dock den danska arméledningen insett och satte sig också i rörelse mot söder för att kunna inta höjderna före de svenska trupperna. Klockan halv nio kom båda styrkorna fram ungefär samtidigt och gick genast i strid med varandra på dåvarande Väderkvarnshöjden, där nu kvarteret Bryggeriet ligger, där Kävlingevägen och Getingevägen möts vid norra ändan av Bredgatan. Den första skärmytslingen stod mellan den svenska högerflygeln och den danska vänsterflygeln, och slutade oavgjort. Höjderna intogs av svenskarna, och danskarna slogs tillbaka mot öst. Huvudstriden började vid klockan nio vid soluppgången. Frontlinjen sträckte sig nu en kilometer från norr till söder, med danskarna i öst och svenskarna i väst. Karl XI ledde själv den svenska högerflygeln i en flankmanöver och efter en timmes strid, där Carl von Arensdorff blev svårt skottskadad, gav den danska vänsterflygeln vika, drevs mot nordöst mot Galgbacken och inledde en oordnad reträtt norrut.

Kungen ledde själv högerflygeln

Den svenska högerflygeln med kungen själv, överbefälhavaren Simon Grundel-Helmfelt och chefen för kavalleriet Rutger von Ascheberg, deltog i förföljandet till det danska lägret och vidare norrut till Kävlingeån och högg ner alla eftersläntrare som de fick tag i. Bland dem som lyckades fly över ån var kung Kristian och hans bror Georg. Den danska trossen plundrades, och vissa officerare vid det danska lägret försökte hindra svenskarna, men många danskar tvingades tillbaka mot isen. Isen kunde inte bära tyngden och ett stort antal av den återstående danska vänsterflygelns ryttare drunknade i det iskalla vattnet. Samtidigt hade de båda arméernas center drabbat samman norr om Lund. Friedrich Arensdorff fick överbefälet för den danska armén efter att Carl Arensdorff blev sårad och Kristian V var frånvarande. Innan drabbningen uppstod en duell mellan den svenska kaptenen Bernhard von Liewen och en dansk kapten, där Liewen segrade. Efter duellen bombarderades svenskarna av danska kanoner, och de blev senare anfallna av danskt infanteri, som erövrade svenskarnas artilleri.

STORMAKTSTIDEN

Motanfall av danskarna

Vid tiotiden gjorde den danska högerflygeln en omfattningsmanöver mot den svenska vänsterflygeln, det sistnämnda led stora förluster och dess befälhavare Johan Galle stupade. Generalmajor Johan Benedict Schönleben övertog ledningen och bröt igenom danskarnas omslutning med sina återstående ryttare. Vid tolvtiden gjorde den svenska centern en motattack som upplöser den danska centern. Efter detta drar sig båda sidorna tillbaka för att omgruppera.

Erik Dahlbergh red norrut för att hitta den svenska högerflygeln som leddes av kungen. Denne hade i det tidigare skedet gett sig hän åt förföljandet av den danska retirerande häravdelningen och övergett huvudstyrkan. Dahlbergh lyckades hitta kungen och berättade att de svenska trupperna befanns sig i ett svårt läge. Kungen samlade då ihop nio skvadroner från den utspridda vänsterflygeln och red i ilfart mot Lund. Vid ettiden drabbade arméerna vid Lund samman på nytt.

Nio skvadroner

När den svenske kungen och de nio skvadronerna återkom till Lund vid tretiden, då danskarna gjorde förberedelser för ett sista anfall, gick de genast till anfall mot den danska vänsterflygeln. Denna tog till flykten, men Karl XI:s skvadroner led stora förluster.

Kungen själv, Rutger von Ascheberg, Erik Dahlbergh och tre ryttare lyckades ta sig igenom de danska trupperna och förenades med de svenska trupperna på Möllevångshöjden. Kungens närvaro göt nytt mod i de svenska trupperna och kungen gav order om anfall. Den danska styrkan blev nu anfallen från två håll och många greps av panik och flydde slagfältet. Slutstriden ägde rum på ängarna mellan Nöbbelöv och Vallkärra, söder om Vallkärra kyrka, där svenskarna ställde till med en stor massaker, som främst drabbade de nederländska matroserna. När Helmfelt anlände dit, beordrade han att massakern skulle stoppas och att de överlevande danska och nederländska soldaterna skulle skonas. Vid halv fem på eftermiddagen hade allt motstånd upphört, och vid fem beordrades eldupphör.

Blodigt slag

Den exakta dödssiffran är okänd och de ursprungliga dokumenten angående slagets förluster är försvunna, trots att kropparna räknades nästa dag. Samtida svenska källor tyder på att mellan 8 300 och 9 000 soldater från båda sidor stupade under slaget, exklusive de danskar som drunknade och de som dog av sina sår under de följande veckorna. En samtida dansk källa säger att totalt 9 300 stupade.[14] Den svenska arméns förluster uppgår till omkring 2 500–3 000 i stupade och 2 000 i sårade exklusive runt 500 som var bara lätt sårade. Den danska armén förlorade minst 6 000–6 500 man i stupade, 2 000 tillfångatogs och 500–1 000 sårades. De nederländska matroserna var särskilt olycksdrabbade; enligt vissa källor överlevde bara 47 man ur den ursprungliga styrkan på 1 300 man. Slaget vid Lund lamslog de båda arméerna allvarligt, och är ett av de blodigaste slagen i historien när man tar hänsyn till förlusterna – nästan 70 procent – i jämförelse med det totala antalet soldater.

Edkrävartåget 1677

Kriget var ej slut i och med slaget i Lund men svenskarna hade nu fått ett fotfäste i Skåne och moralen i den svenska armén ökade. Efter slaget tvingades de återstående danska styrkorna att retirera till Landskrona citadell under skydd av mörkret. Under 1677 brändes många byar och städer i Skåne på order av Kristian V för att försvåra för svenskarna. Förstärkt av sina tyska allierade skulle danskarna återigen möta den svenska armén i slaget vid Landskrona i juli 1677, som slutade med en svensk seger. Samma månad upphävdes även belägringen av Malmö. Under vintern 1677 drev Johan Göransson Gyllenstierna runt i de blekingska och nordskånska socknarna för att avkräva befolkningen trohetsed till den svenske kungen i vad som kallats Edkrävartåget. De som ställde sig ovilliga därtill dräptes. Skånska friskyttförband benämndes snapphanar av svenskarna, och i edsformeln ingick att blekingar och skåningar måste ange alla friskyttar. Om man inte gjorde detta, tillämpade svenskarna stegel och hjul. Formuläret hotade även med decimering för de byar där man underlät att förråda sina egna till svenskarna.

Kriget slutade 1679

Kriget slutade på alla fronter 1679. Frankrike slöt å Sveriges vägnar fred med Danmark genom freden i Fontainebleau den 24 augusti 1679. För att bevara Sveriges prestige slöts även fred med Danmark i Lund den 27 september 1679. Freden i Lund bekräftade de villkor som Frankrike dikterat för Danmark i Fontainebleau. Freden lämnade Sveriges gränser intakta och även de tyska provinserna fick i allt väsentligt behållas. Detta tack vare bundsförvanten Frankrike som genom kriget stärkt sin position och vägrade acceptera mer än marginella landförluster för Sverige.

Det första monumentet på Sliparebacken i Lund restes 1882 till minne av slaget. Det revs i slutet av 1920-talet och ersattes med detta som bekostades av Skånska städernas brandstodsförening i Lund med 60 000 kronor

STORMAKTSTIDEN

SLAGET VID LÜTZEN

16 Nov 1632 Lützen

Slaget vid Lützen den 6 november 1632 (enligt den julianska kalendern; 16 november 1632 enligt den gregorianska kalendern) var ett av de största fältslagen under det trettioåriga kriget. Striden stod nära byn Lützen, sydväst om Leipzig, i Sachsen mellan en svensk-protestantisk armé under befäl av kung Gustav II Adolf och en katolsk-kejsarlig armé under befäl av fältmarskalk Albrecht von Wallenstein.

GUSTAV II ADOLF

Gustav II Adolf, född 9 december (enl. g.s.) 1594 på Tre Kronor i Stockholm, död 6 november (enl. g.s.) 1632 i Lützen, var Sveriges kung 1611–1632. För eftervärlden är Gustav II Adolf mest känd som den som grundlade det svenska stormaktsväldet som skulle göra landet till en av Europas största och ledande nationer under den tidigmoderna perioden. Han anses vara en av världshistoriens främsta fältherrar, då han förnyade krigskonsten vilket har gjort honom känd som "den moderna krigföringens fader. Hans gärningar avgjorde den politiska och religiösa maktbalansen i Europa, men under hans tid reformerades även landets styrelse. Han hedrades år 1633 av Sveriges riksdag med namnet Gustav Adolf den store. Han kallades också Lejonet från Norden.

STORMAKTSTIDEN

SLAGET VID LÜTZEN

DET SVENSKA
ARTILLERIET FRÅN
CENTERN FLYTTADES
SAMTIDIGT FRAM OCH
STÄLLDES I LUCKAN
MELLAN GRÖNA OCH BLÅ
BRIGADERNA FÖR ATT
FÖRSÖKA UPPEHÅLLA
DET KEJSERLIGA
ARTILLERIET.

16 Nov 1632 Lützen

STORMAKTSTIDEN

SLAGET VID LÜTZEN

Även Stålhandske lyckades tränga tillbaka fienden. I samband med en explosion bland krutvagnarna i trossen utbröt panik hos de kejserliga trupperna. Klockan 3 anlände dock plötsligt **PAPPENHEIM** med fyra kavalleriregementen vilka omedelbart sattes in mot svenskarnas högra flygel. Pappenheim själv sårades svårt i striderna med det svenska kavalleriet (och avled nästa dag), men Wallensteins och Piccolominis trupper sattes även dessa in på flygeln, och det svenska kavalleriet tvingades på flykten med svåra förluster. Nils Brahe träffades med en kula i vänstra knäet och även Blå brigaden ansattes hårt. Överste Winckel sårades i handen och armen och hans överstelöjtnant Casper Wolf stupade.

SLAGET VID LÜTZEN

På västra flygeln förblev dock allt oförändrat. Holck, som förde befälet över kavalleriet här, försökte förgäves slå tillbaka de svenska trupperna. Nu sattes den svenska centerns andra träff, som huvudsakligen förblivit oskadd, in i striden. På nytt kunde svenska trupperna rycka fram över landsvägen mot de kejserliga. Dessa försvarade sig hårdnackat men drevs tillbaka. Ny dimma förhindrade åter sikten över slagfältet och efterhand började det mörkna. Wallenstein drog sig tillbaka norrut men då han märkte att svenskarna inte följde efter stannade han och försökte i mörkret samla sina trupper. Sedan sex regementen av Pappenheims fotfolk anlönt till slagfältet höll man krigsråd om stridens återupptagande. Men Wallenstein ville inte riskera att få sin armé fullständigt utplånad och fortsatte därför efter ett par timmars vila sitt återtag mot Leipzig.

STORMAKTSTIDEN

KUNGENS DÖD

SLAGET VID LÜTZEN

Kung Gustav II Adolfs agerande under de fältslag han deltog i kännetecknas av snabba taktiska beslut, vilka ofta innebar stora risker för honom personligen. Vid Lützen styrdes hans ödesdigra handlande just av ett sådant beslut. Han insåg att segern var inom räckhåll om den svenska centern kunde förmås att fortsätta sitt tillfälligt avstannade anfall då Pappenheims styrkor flydde i oordning. Han visste också att hans eget uppdykande i främsta linjen var den gnista som kunde få anfallet att åter ta fart.

Kungen hade just, tillsammans med några tyskfödda officerare i svensk tjänst, nått fram till den svenska centern då de stötte ihop med Götzens kyrassiärer och kejserliga officeren Moritz von Falkenberg träffade honom med ett skott genom lungan. Gustav II Adolf träffades av en kula som krossade hans vänstra arm ovanför armbågen. Nästan samtidigt träffades hästen av ett skott i halsen som gjorde den svår att tygla. I dimman och röken från den brinnande staden Lützen kom kungen allt längre in bland fienden. Han träffades av ett skott i ryggen och ett stick i bröstet och föll av sin häst. Liggande på marken fick han slutligen ett dödande skott i tinningen.

SLAGET VID LÜTZEN

Den döde kungen plundrades på kläder och guldsmycken och lämnades kvar på slagfältet klädd i bara ett antal skjortor och långa strumpor (bevitnat av **OTTAVIO PICCOLOMINI** som fick hans kyller). Jackan, kyllret, togs som en trofé till kejsaren i Wien. 1920 kom det tillbaka till Sverige som en gåva och visas nu i Livrustkammaren. Kungens häst, Streiff, togs med i processionen efter kungens död, men dog eller avlivades när man nått Wolgast. Huden togs om hand och skickades till Sverige, där det monterades på en trästomme. Streiff visades redan under 1600-talet i rustkammaren som ett monument över Gustav II Adolf. Idag visas Streiff tillsammans med flera andra föremål kopplade till slaget vid Lützen i Livrustkammaren i Stockholm.

STORMAKTSTIDEN

SLAGET VID LÜTZEN

EFTERVERKNINGAR

Strategiskt och taktiskt sett blev slaget vid Lützen en protestantisk seger. Svenskarna tvingades till strid från en fast förankrad ställning och förlorade omkring 5 000 soldater, inklusive svårt sårade och desertörer, av vilka många kan ha tagit sig tillbaka till de svenska leden under de följande veckorna. Den kejserliga armén förlorade antagligen något färre soldater än svenskarna på fältet, men på grund av förlusten av slagfältet och operationsområdet från svenskarna, kunde färre sårade och eftersläntrande soldater ta sig tillbaka till den kejserliga armén.

Den svenska armén uppnådde sina viktigaste mål i fälttåget. De kejserliga anfallen mot Sachsen stoppades, Wallenstein valde att dra sig tillbaka från Sachsen till Böhmen för att ta vinterkvarter och Sachsen fortsatte med sin allians med Sverige. En mer långvarig följd av striden var kung Gustav Adolfs död. De protestantiska styrkorna förlorade en av sina största ledare, vilket i sin tur försvårade deras krigsinsats. De kejserliga trupperna kunde följaktligen återställa balansen och kunde därefter återvinna en del av de förluster som Gustav Adolf hade tillfogat dem. Nästa gång de svenska och kejserliga trupperna möttes, i slaget vid Nördlingen 1634, förlorade svenskarna, vilket definitivt markerade slutet på den svenskdominerade fasen av kriget.

SLAGET VID LÜTZEN

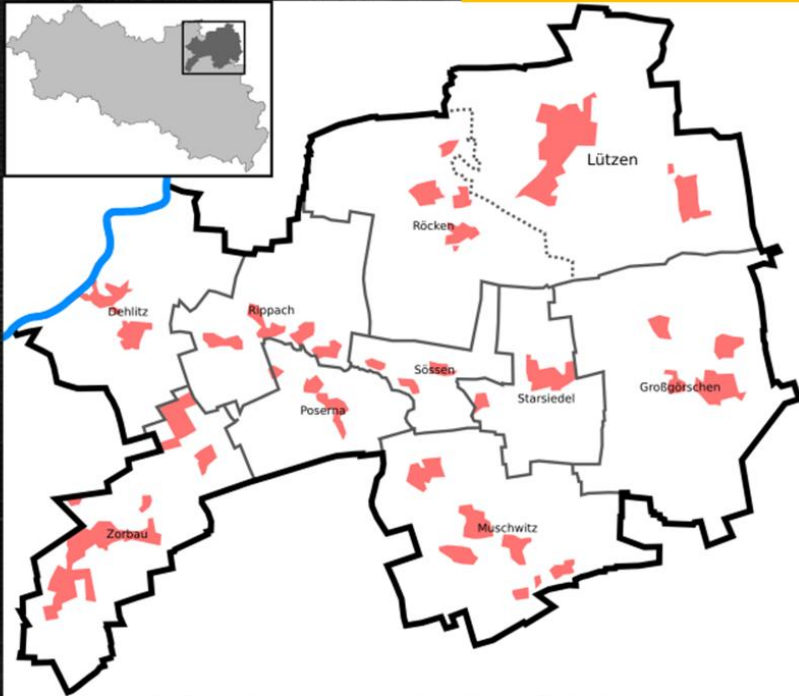

STORMAKTSTIDEN

SLAGET VID LÜTZEN

KARTA ÖVER LÜTZENS ADMINISTRATIVA
KOMMUNDELAR OCH SMÅORTER.

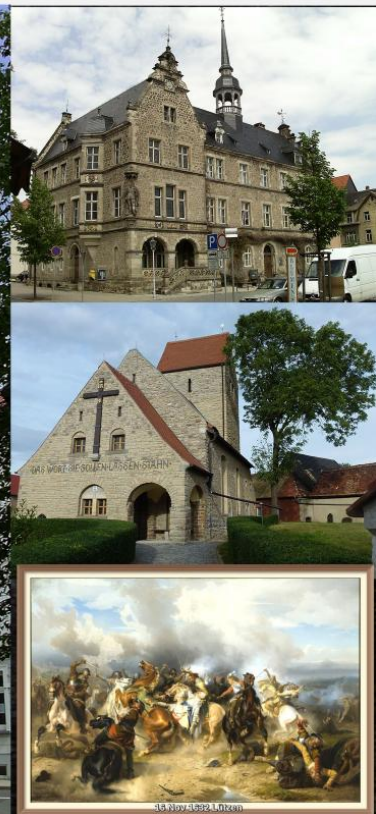

Staden med dess slott och borglän lydde från 1200-talet fram till reformationen på 1500-talet under biskopsdömet Merseburg. När detta sekulariserades på 1560-talet blev Lützen del av Kurfurstendömet Sachsen.

Efter epidemier av hjärnhinneinflammation och pest, 1583 respektive 1585, dömdes i en häxprocess 1585 stadens likbärare Melchior Schimpf och hans hustru Ursula till döden på bål, för att genom förbannelser ha orsakat pestepidemin.

SLAGET VID LÜTZEN

STORMAKTSTIDEN

SLAGET VID LÜTZEN

Gustav Adolfsdagen är en temadag som firas den 6 november till minne av Gustav II Adolfs dödsdag 1632, och är allmän flaggdag i Sverige och Finland. Gustav II Adolf stupade i slaget vid Lützen, vilket inträffade den 6 november enligt den julianska kalendern. Enligt den gregorianska kalendern var datumet den 16 november, men den kalendern började användas i Sverige först 1753.

Dagen har firats sedan början av 1800-talet och är fortfarande populär i Göteborg, där man hyllar sin grundare genom att äta Gustav Adolfsbakelser, och i Uppsala, där studenterna högtidlighåller minnet av Gustav Adolfs död samt hans mycket generösa gåva till universitetet. Detta sker främst genom hyllningen vid obeliskens där Allmänna Sången sjunger.

**GUSTAV II ADOLFS
ÄLGHUDSKYLLER FRÅN
DÖDSTILLFÄLLET VID
LÜTZEN BÄR FLERA
SPÅR AV HANS
SKADOR.**

STORMAKTSTIDEN

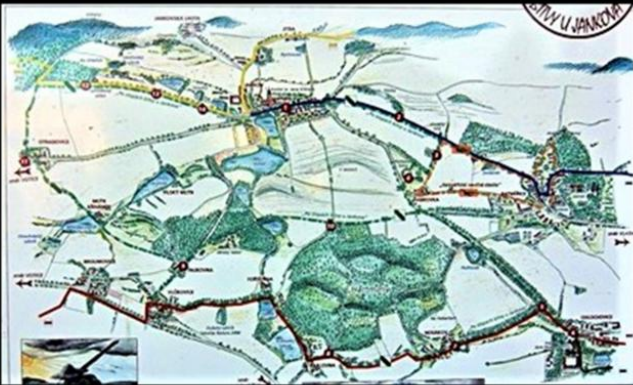
Kungen red under slaget på sin stridshäst Streiff, en brun Oldenburgare som han köpt av överste Johan Streiff von Lauenstein för 1000 riksdaler. Det var en enorm summa för tiden; en häst kostade vanligen mellan 70 och 80 riksdaler. Bomsadeln av röd sammet med guldbroderier och paljetter var en nyårspresent från hans hustru Maria Eleonora. På överkroppen bar kungen ett kyller (en jacka eller rock) av älghud som skydd. På grund av en gammal skada kunde han inte längre bära tungt harnesk.

Budet om kungens död nådde Sverige efter drygt en månad. Efter det ödesdigra slaget vid Lützen fördes den döde Gustav Adolf först till Meuchen för att rengöras och sedan till Weissenfels för balsamering. Inälvorna lades i ett skrin, som hemlighet begravdes av livbarberaren, och hjärtat begravdes för sig i Weissenfels. Det var en för svensk tradition unik handling att förvara kungens hjärta separat från kroppen. I Frankrike, Tyskland och England fanns dock separata begravningar av hjärtan. I både Westminster Abbey i London och Kapucinerkryptan i Wien finns särskilda rum för dessa hjärtan. När änkedrottning Maria Eleonora nåddes av dödsbudet gav hon order om att hjärtat skulle hämtas och därefter förvarade hon det hos sig i en guldask, fram till begravningen 1634. Detta har legat till grund för den svartmålning av drottningen som skett av eftervärlden. Ur ett europeiskt perspektiv var det dock inte ovanligt att förvara hjärtat separat.

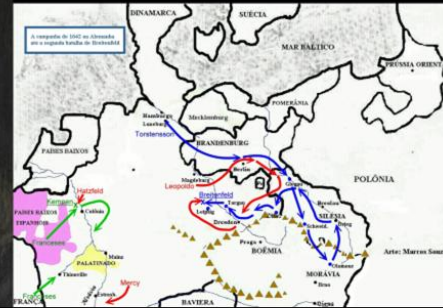
STORMAKTSTIDEN

SLAGFELTET JANKOV

TORSTENSONS MANÖVRAR UNDER 1642.

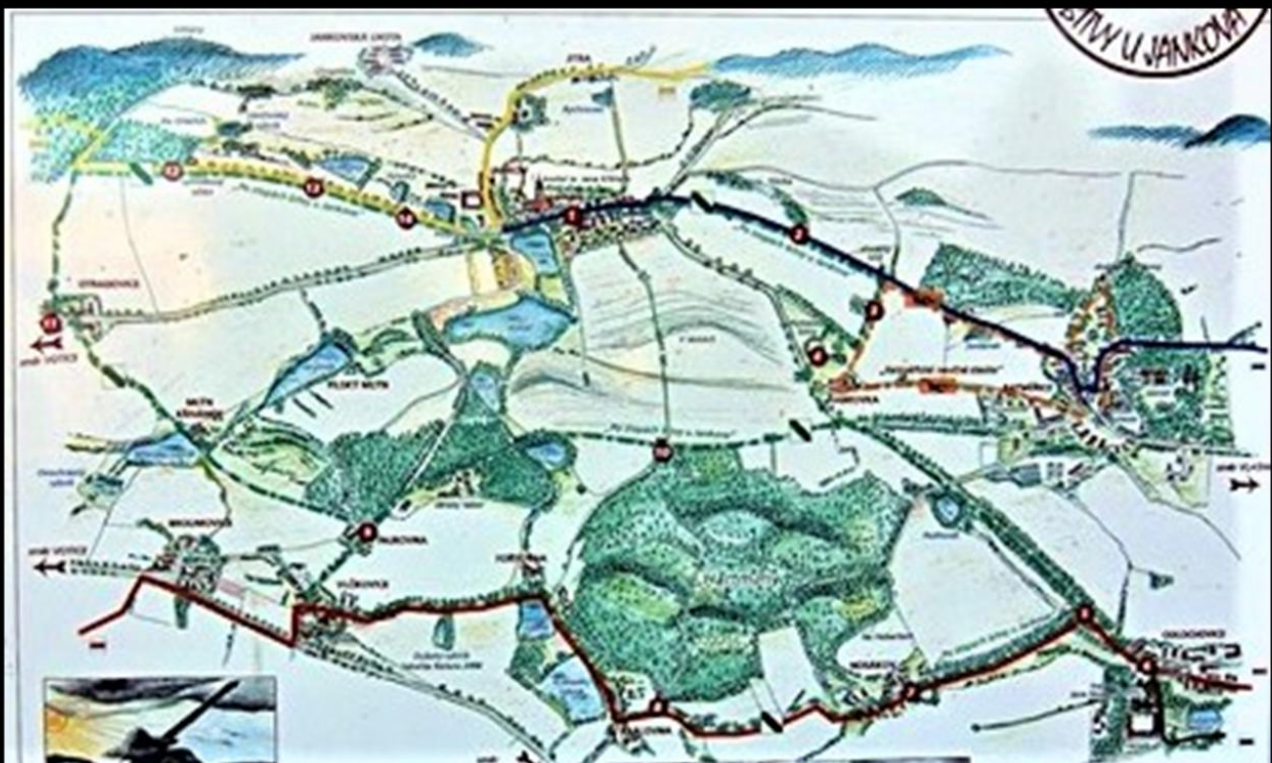
Torstensons befälstid, 1641-45, var en framgångsrik tid i Sveriges krigshistoria.

SLAGET VID JANKOV

SLAGFELTET JANKOV

Slaget vid Jankov var ett fältslag som ägde rum den 24 februari 1645 under trettioåriga kriget. Slaget var ett av krigets hårdaste och utkämpades mellan en svensk armé under Lennart Torstenssons befäl och en kejserlig under Melchior von Hatzfeldt, cirka 50 km sydöst om Prag.

Drabbningen slutade med svensk seger, till stor del på grund av Torstensons skicklighet som fältherre, samt det överlägsna svenska artilleriet. Den kejserliga armén led nära 60% förluster och bland de 4 000 krigsfångarna fanns Hatzfeld själv. 1644 genomförde den svenske överbefälhavaren på kontinenten, Lennart Torstenson, ett framgångsrikt fälttåg i mellersta Tyskland, som kulminerade med segern över Matthias Gallas kejserliga armé vid Jüterbog den 23 november. Med Gallas trupper tillintetgjorda låg vägen sedan öppen mot den habsburgske kejsarens arvländer. Torstenson såg då sin chans att utföra en offensiv mot Wien för att avsluta kriget i svensk favör. För att kunna genomföra ett sådant drag behövde svenskarna emellertid hjälp från sina allierade, fransmännen och transsylvanerna. En transsylvansk armé under George I Rákóczi stod redan i Ungern samtidigt som franska trupper band upp kejserliga förband vid Rhen.

Till antalet var båda arméerna ungefär jämnstarka (cirka 16 000 man per sida) men svenskarna hade det definitiva övertaget i mängden kanoner (80 mot de kejserligas 26). De kejserliga hade dock fördelaktiga ställningar bakom en ås strax söder om staden. På grund av den brutna terrängen kring Jankov, bedömde Torstenson att ett anfall mot den kejserliga ställningen skulle vara alltför riskabelt. Istället valde han att försöka kringgå Hatzfeldts vänstra flank och angripa ställningen i ryggen. Befälhavaren över den kejserliga vänsterflygeln, generalen Johann von Götzen, upptäckte emellertid den svenska manövern och gick utan order till motanfall med sitt kavalleri.

De kejserliga ryttarna hamnade dock i en trång dalgång och kunde inte gruppera sig ordentlig innan de anfölls och skingrades av svenskarna. Då Hatzfeldt underrättats om von Götzens tilltag försökte han få resten av armén i strid, men misslyckades och förlorade 11 kanoner under villervallan. På grund av detta kunde det svenska artilleriet härja ostört och trasade effektivt sönder de kejserliga leden. Ställd inför en omöjlig situation gav Hatzfeldt till slut order om reträtt. Trots segern var Torstenson inte intresserad av ett kostsamt förföljande och beordrade sin armé att göra halt.

Vid middagstid upptäckte svenskarna en kejserlig infanteriavdelning på en höjdrygg men då Torstenson skickade ut en mindre styrka för att driva bort dem, fann de hela Hatzfeldts armé på andra sidan. Den kejserliga vänsterflygeln och centern gick, åter mot fältmarskalkens order, till anfall mot den svenska styrkan. Hatzfeldt hade då inget annat val än att gå till attack även med sin högra flygel. Den följande striden blev mycket hård men vände snart till svensk fördel. Först skingrades det kejserliga kavalleriet på flyglarna, varpå svenskarna anföll den isolerade centern som drevs på flykten

Vid 4-tiden på eftermiddagen hade striderna ebbat ut. De kejserliga hade förlorat över 4 000 man i döda och sårade. Ungefär lika många hade tillfångatagits. Bland krigsfångarna fanns sex generaler, inklusive Hatzfeldt själv, samt 238 officerare och 128 underofficerare. För andra gången på knappt ett år hade kejsarens huvudarmé blivit förintad av svenskarna.

De svenska förlusterna uppgick till cirka 1 500 döda och sårade, men kunde snabbt ersättas genom att krigsfångarna stacks in i leden. Med den svenska segern vid Jankov låg vägen till Wien vidöppen.

LENNART TORSTENSON, (skrev sitt namn Linnardt Torstenson), född 17 augusti 1603 på Forstena, död 7 april 1651 i Stockholm, var en svensk greve och militär. Han blev överstelöjtnant 1628, överste 1630, general 1632, riksråd och fältmarskalk 1641. Dessutom blev han generalguvernör i Västergötland, Dalsland, Värmland och Halland och han anses vara en av sin samtids mest framgångsrika fältherrar.

General
Tidsperiod 1631–1641

Fältmarskalk
Tidsperiod 1641–1651

Generalguvernör i Pommern
Tidsperiod 1641–1648

Friherre av Virestad och Stenbrohult
Tidsperiod 1647–1651

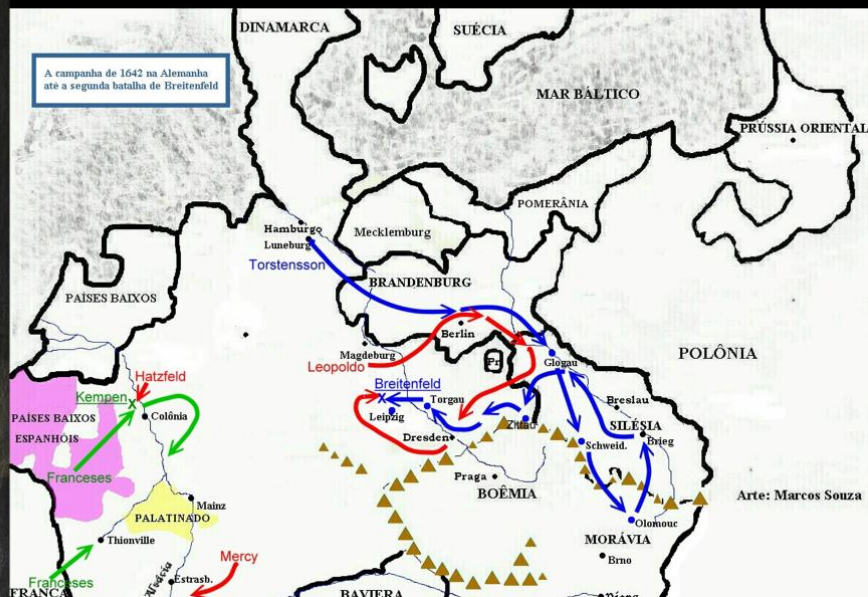
Greve av Ortala i Uppland
Tidsperiod 1647–1651

Generalguvernör i Västergötland
Dalsland, Värmland och Halland

TORSTENSONS MANÖVRAR UNDER 1642.

Torstensons befälstid, 1641–45, var en framgångsrik tid i Sveriges krigshistoria.

SLAGET VID
JANKOV

Melchior von Hatzfeldt, född 10 oktober 1593, död 9 januari 1658, var greve av Gleichen samt fältmarskalk i Tysk-romerska riket.

MELCHIORI AB HATZFELD: COMITI IN GLEICHEN: DOMINO IN CRANICHFELT, BLANCKENHAIN, WILDENBEG, TRACHENBERG CROITOREFF ET ROSENBERG ETC. SAC. CAES. MAYT, CONSILIARIO INTIMO, AVILICO, BELICO, GENERALI CAMPI MARESCHALLO.
D. C. P. Francisci de Noy Pictor. 1712. Antwerp, apud Petrum de Tede.

Carl Gustaf Rehnskiöld

Johann Matthias von der Schulenburg

Slaget vid Fraustadt

Slaget vid Fraustadt 1706

Slaget vid Fraustadt var ett fältslag som ägde rum den **13 februari 1706** vid staden Fraustadt i Polsk-litauiska samväldet (dagens Wschowa i Polen), i samband med den svenske kungen Karl XII:s fälttåg i Polen 1701 och 1706 under stora nordiska kriget. Den stod mellan en svensk armékår under befäl av general Carl Gustaf Rehnskiöld och en sachsisk-rysk armé under befäl av fältmarskalk Johann Matthias von der Schulenburg. Slaget anses vara en av den svenska militärhistoriens största segrar, och Rehnskiölds taktik i slaget har jämförts med den som Hannibal använde under slaget vid Cannae. I eftervärlden har slaget blivit ökänt för en massaker som ska ha drabbat de ryska krigsfångarna efter slaget, något som historiker har delade meningar om.

STORMAKTSTIDEN

P O L T A V A

POLTAVA 1709

1709 – En svensk styrka på 22 000 man (varav 17 000 man deltar i slaget) blir under kung Karl XII:s och generalerna Carl Gustaf Rehnskiölds, Adam Ludwig Lewenhaupts och Carl Gustaf Creutz ledning besegrad av en rysk här om 45 000 man (varav 41 000 deltar), ledd av tsar Peter den store och generalerna Aleksandr Mensjikov och Boris Sjeremetev, i slaget vid Poltava i nuvarande Ukraina. Detta blir det största svenska militära nederlaget någonsin och början till slutet på den svenska stormaktstiden, eftersom Karl XII:s segersvit, som han har haft dittills i stora nordiska kriget, därmed bryts. Kungen lyckas med några få man fly till Osmanska riket, medan huvuddelen av den svenska armén tre dagar senare tvingas kapitulera till ryssarna, vilket leder till att tusentals svenska soldater och deras familjer för många år framåt hamnar i rysk krigsfångenskap.

STORMAKTSTIDEN

**CARL GUSTAF
REHNSKIÖLD**

**ADAM LUDWIG
LEWENHAUPT**

**CARL GUSTAF
CREUTZ**

PETER DEN STORE

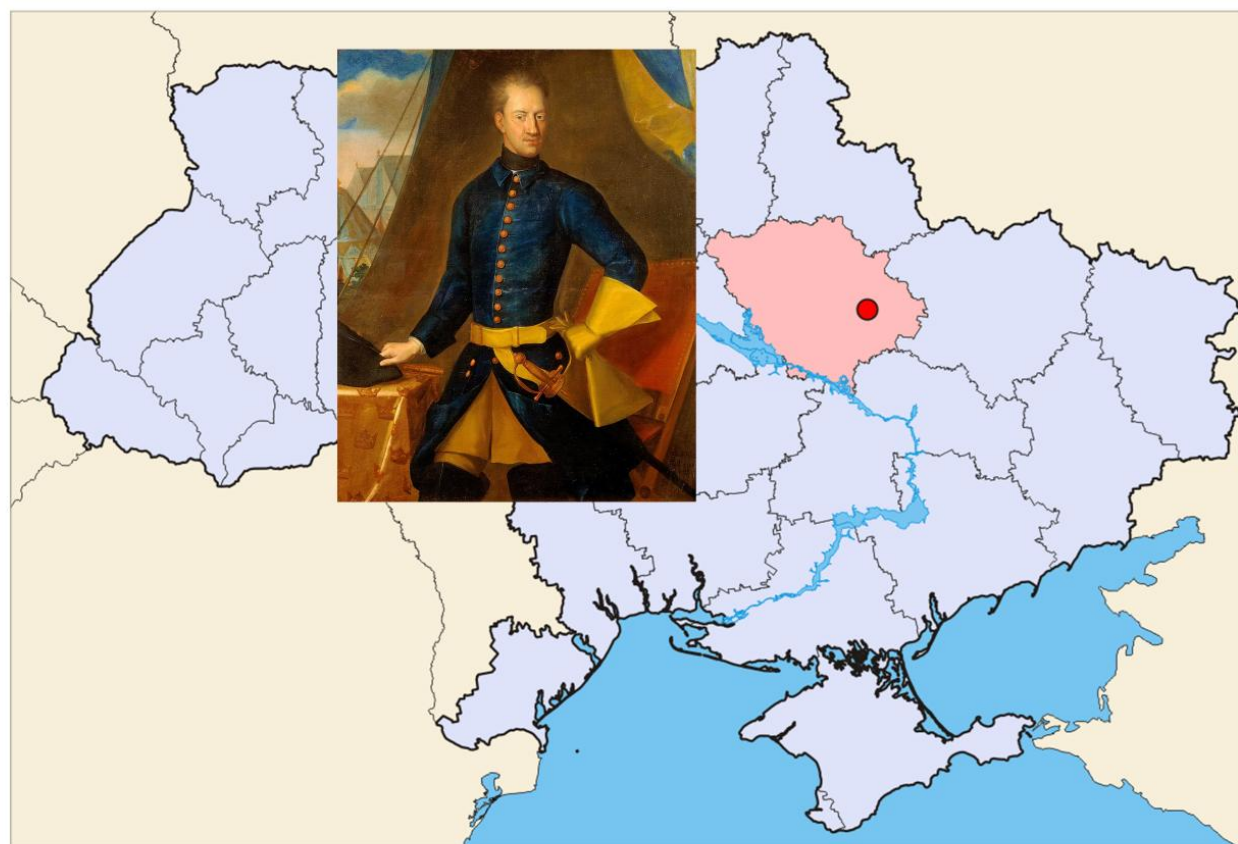

ALEKSANDR MENSJIKOV

BORIS SJEREMETEV

STORMAKTSTIDEN

P
O
L
T
A
V
A

Området ingick i Hetmanatet (1649–1775). 1709 utkämpades slaget vid Poltava, där svenska armén besegrades av Peter den store. Men det dröjde till slutet av 1700-talet innan området införlivades med Ryska Imperiet. Först organiserades ett ryskt guvernement för hela Lillryssland (Ukraina), men åren 1802–1917 ingick området i guvernementet Poltava, beläget på Dnjeprs vänstra strand, som till ytan var nästan dubbelt så stort som dagens oblast.

STORMAKTSTIDEN

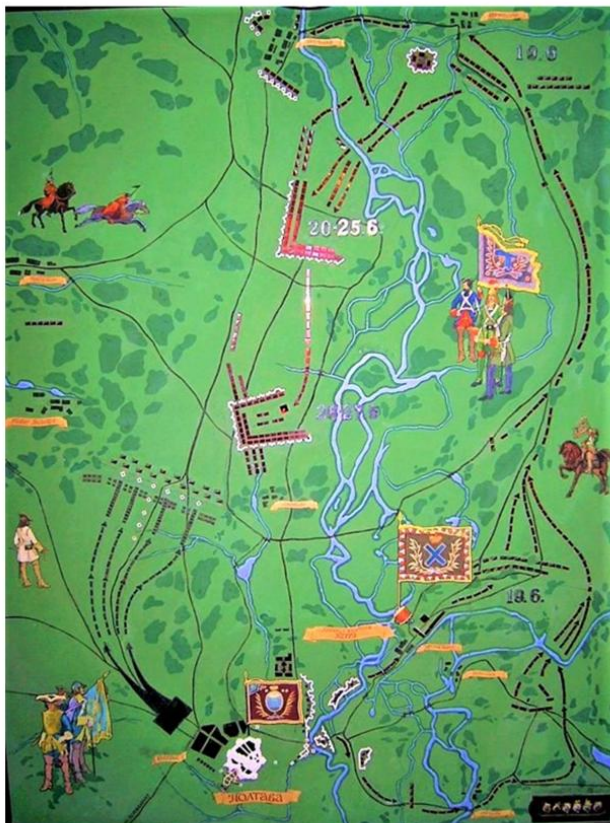
Battle of Poltava 8 July 1709

Russia 1 - 0 Sweden

Anders Dernback slideshow / text wikipedia

Map of the battlefield. Poltava is to the south. Near the Russian fortified camp in the middle, notice the "T" formation of Russian redoubts between the Budyschenski wood to the west and the Yakovetski wood to the east. The original Russian camp is to the north and is marked "20.25.6". The Pushkaryovka camp, with the Swedish baggage, would be in the southwest corner of the map.

STORMAKTSTIDEN

(ENLIGT DEN SVENSKA KALENDERN; 27 JUNI ENLIGT DEN JULIANSKA OCH 8 JULI ENLIGT DEN GREGORIANSKA).

Den 12 februari 1700 inleddes stora nordiska kriget i och med att Polens kung och Sachsens kurfurste August II och hans sachsiska trupper korsade floden Düna och belägrade staden Riga i den svenska provinsen Livland. Samtidigt med August II:s angrepp beordrade kung Fredrik IV av Danmark sina danska trupper att invadera hertigdömet Holstein-Gottorp, Sveriges bundsförvant sedan flera år tillbaka. Ryssland bröt freden först i augusti samma år. I september invaderade ryska trupper under tsar Peter I den svenska provinsen Ingermanland och inledde en belägring av Narva i Estland. Dessa tre länder hade i hemlighet enats om en gemensam pakt som gick ut på att anfälla Sverige från tre fronter, och vart och ett hade som syfte att vinna tillbaka de landområden som förlorats till Sverige under tidigare krig.

Mellan 1704 och 1706 utspelades en avgörande maktkamp mellan Sverige och Ryssland i Polen, där Peter I grep in med full kraft för att sätta August II tillbaka på sin tron. Under mitten av våren gick trupperna över till Vorskla och anvisades kvarter längs floden mot staden Poltava och dess angränsande byar. Karl XII planerade att innesluta Poltavas fästning i ett försök att locka ut Peter I till en öppen strid.

STORMAKTSTIDEN

AXEL
GYLLENKROK

GENERALKVARTERMÄSTARE AXEL GYLLENKROK VAR KARL XII:S KARTRITARE OCH ANSVARADE FÖR DEN SVENSKA BELÄGRINGEN AV POLTAVA. MÅLNING (1727) AV GEORG ENGELHARD SCHRÖDER.

Poltava beskyddades av en ryskdominerad garnison under ledning av överste Aleksej Stepanovitj Kelin, som tillträdde kommandanttjänsten den 18 januari 1709 sedan Peter I efter Mazepas förräderi inte längre litade på fästningens tidigare kosackgarnison. Vid ankomsten till Poltava placerade Karl XII en vakt på 200 man som inneslöt hela staden och Gyllenkrok fick order att göra en ritning av staden och skapa en belägringsplan.

På morgonen den 17 juni anföll Peter I:s armé de svenska och zaporogiska posteringarna vid Nizjnje Mlyny, Poltava och Petrovka. Vid Poltava anföll ryssarna vid det gamla broläget på en under natten byggd kavelbro, men som slogs tillbaka strax efter middagstid. Ryssarna återupptog striden samma kväll innan de utrymde sina ställningar på sin sida av Vorskla-floden. Vid byn Nizjnje Mlyny drygt tre kilometer söder om Poltavas fästning höll ett svenskt detachement ur Livdragonregementet ett par redutter. Dessa angreps av Hallarts trupper, som under natten korsat Vorsklas huvudfåra och upprättat ett litet brohuvud. Anfallet slogs tillbaka när Karl XII kom dit med Dalregementets livbataljon.

STORMAKTSTIDEN

Charles XII and Mazepa at the Dnieper River after Poltava by Gustaf Cederström.

Casualties and losses

Swedish accounts: 6,900 killed and wounded, 2,800 captured.

Russian accounts: 9,234 killed, 2,864–2,977 captured

STORMAKTSTIDEN

EN SAMTIDA
FRANSK KARTA SOM
VISAR DEN LOKALA
TOPOGRAFIN INFÖR
DET KOMMANDE
SLAGET.

DETALJ UR ETT DIORAMA I
POLTAVAMUSEET,
FÖRESTÄLLANDE RYSK
KANONBESKJUTNING MOT
SVENSKA RYTTARE.

STORMAKTSTIDEN

**DETALJ UR
DIORAMAT I
POLTAVAMUSEET
FÖRESTÄLLANDE EN
KAVALLERISTRID.**

**DETALJ UR
DIORAMAT I
POLTAVAMUSEET,
FÖRESTÄLLANDE
SLUTANFALLET.**

STORMAKTSTIDEN

**SEGERN VID
POLTAVA DEN 27
JUNI 1709 (1862)
AV ALEXANDER
VON KOTZEBUE.**

**SVENSKA TRUPPER
KAPITULERAR INFÖR
PETER I. MÅLNING AV
ALEKSEJ DANILOVITJ
KIVSHENKO.**